

ЗАРУБІЖНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. – ЧАСТИНА СВІТОВОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У статті досліджено зарубіжні рідкісні періодичні видання XIX – початку XX ст., що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Здійснено аналітичний огляд зазначених видань, окреслено перспективи роботи із забезпечення доступу до збереженого ресурсу.

Періодичні видання посідають чільне місце в джерельній базі наукових досліджень, слугують вагомим ресурсом наукової інформації. Їх специфічною рисою як джерела інформації є комплексний, синтетичний характер, зокрема представлено різні форми інформації (документальна, поточно-хронологічна, особливого характеру тощо). Періодичні видання характеризуються також оперативністю подання інформації про події, безосередністю відображення останніх, що підвищує їх джерельну цінність. У практиці зарубіжних країн уся спеціалізована інформація, на відміну від універсальної, розміщується в періодичних виданнях [1, с. 1].

У Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) зберігаються унікальні зарубіжні періодичні видання XIX – початку XX ст., які дають можливість простежити історію розвитку зарубіжної науки та освіти, мають вагомим наукове, історико-культурне значення, відображають етапи історичного розвитку науки та виокремлені як науковий об'єкт, що становить національне культурне надбання України. Результати публікацій слугують для науковців єдиним джерелом інформації, у якому різнобічно висвітлено психологічну та педагогічну проблематику.

Аналіз джерельної бази засвідчив майже повну відсутність досліджень провідними вченими зарубіжних періодичних видань як історичного джерела. З-поміж небагатьох праць на особливу увагу заслуговує монографія С. І. Кравченко, де автор охарактеризувала періодичні видання, що виходили в Польщі у 20–30-ті рр. XX ст. [3]. Учені ґрунтовно досліджували лише українську та російську періодику.

Чималу увагу бібліотекознавці приділяли теорії та практиці роботи в бібліотеках зі стародруками та рідкісними виданнями. Зазначеній проблемі присвячене дисертаційне дослідження Г. І. Ковальчук [2]. Колекції рідкісних видань вивчали Н. Г. Мацібора [4; 5], Л. В. Муха [6], О. І. Ціборовська-Римаревич [7]. Варто наголосити, що дослідження фонду рідкісних зарубіжних періодичних видань XIX – початку XX ст. у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснюється вперше. Отже, зарубіжні періодичні видання маловідомі широкій читацькій аудиторії, освітянам України, тому потребують поглибленого вивчення та опрацювання. Тож метою публікації є аналіз фонду зарубіжних періодичних видань XIX – початку XX ст. книгозбірні, окреслення пріоритетних напрямів роботи з розкриття змісту зарубіжного ресурсу, дослідження його цінності для наукових досліджень. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання в роботі таких завдань: проаналізувати фонд рідкісних періодичних видань (з'ясувати роки видання, мову, тематику документів); розкрити подальші перспективні напрями роботи з фондом.

Зарубіжні періодичні видання XIX – початку XX ст. є частиною фонду рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та входять до складу наукового об'єкта «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XVIII – початку XX ст.», що є національним культурним надбанням України, вагомою джерельною базою для наукових досліджень із питань становлення й розвитку освіти. Фонд іноземної періодици нараховує 265 примірників (50 назв) документів, друкованих з 1862 по 1917 рр. у Франції, Німеччині, США, Великій Британії та Італії.

Аналізувати фонд періодичних документів неможливо, не дослідивши передусім його тематичний склад, адже саме останній визначає повноту інформативності фонду, тобто здатність слугувати джерелом інформації для користувачів. Результати дослідження показують, що фонд зарубіжної періодици – політематичний, проте чітко вирізняється його профіль відповідно до спеціалізації бібліотеки: видань з питань педагогіки – 22 назви (126 примірників), з психології – 7 назв (25 примірників), що є основною частиною фонду зарубіжних рідкісних періодичних видань (див. табл.). Про різноманітну тематику журнального фонду свідчить наявність у ньому журналів для дітей, а також видань філософських, історичних, мистецтвознавчих тощо.

Таблиця 1

**Зарубіжні періодичні видання XIX – початку XX ст.
за тематичними розділами**

Тематичний розділ	Кількість журналів (назв)	Кількість журналів (прим.)
Педагогіка	22	126
Психологія	7	25
Філологічні науки	1	41
Розважальні та універсальні	3	28
Природничі науки	4	16
Бібліотекознавство	1	6
Дитячі	2	5
Філософські науки	3	3
Історія	2	9
Мистецтво	1	2
Інше	4	4
Всього	50	265

Для бібліотеки вагоме значення мають видання психолого-педагогічного спрямування. Зарубіжні видання всебічно висвітлюють розвиток європейської освіти, освіти в США в XIX – на поч. XX ст., містять широкий аспект інформації, що потребує ґрунтовного дослідження. Тематика статей німецькомовних педагогічних видань тісно пов'язана зі змінами в системі освіти, що відбулися в Німеччині у XIX ст. – у період інтенсивного розвитку реальної освіти в країні. Реформи середньої освіти 1898–1899 рр. фактично створили дві різні середні школи – класичну та реальну. Зазначену проблематику відображено на сторінках німецького щомісячника «*Die Deutsche Schule*» («*Німецька школа*»). У фонді бібліотеки зберігаються 19 примірників журналів за 1913–1914 рр. Питання організації навчально-виховного процесу в середніх навчальних закладах Німеччини подано на сторінках видання «*Monatsschrift für höhere Schulen*» («*Щомісячний журнал для середніх навчальних закладів*»). У фонді також зберігаються 5 примірників німецького щомісячника «*Die Gesundheitswarte der Schule*» («*Обсерваторія здоров'я*»), у якому висвітлено актуальні проблеми формування здоров'я школярів. Схожі проблеми розглянуто і на сторінках часопису «*Praktische Schulhygiene und Pädagogik*» («*Практична педагогіка та шкільна гігієна*») та «*Zeitschrift für Schulgesundheitspflege*» («*Журнал з питань охорони здоров'я школярів*»), у яких значну увагу приділено питанням шкільної гігієни, а також проблемам гігієни фізичного виховання і харчування учнів.

На початку XIX ст. реформаційних змін у змісті освіти зазнала німецька гімназія, у результаті чого вона стала кращою середньою школою в Європі. Проблема гімназійної освіти присвячене видання «*Zeitschrift für das Gymnasialwesen*» («*Гімназійний журнал*»). У фонді зберігаються номери журналу 1907 та 1909 рр., які допоможуть глибше дослідити особливості та характерні риси навчально-виховного процесу в гімназіях країни.

До уваги науковців пропонується журнал «*Pädagogische Studien*» («*Педагогічні дослідження*»), заснований 1880 р. відомим німецьким педагогом, теоретиком освіти Вільгельмом Рейном. У фонді бібліотеки зберігаються видання за 1907 та 1909 рр., у яких розглянуто питання філософії освіти, педагогічної психології та релігійної освіти. Автори окремих статей значну увагу приділили методиці викладання шкільних предметів.

Змістовною є газета Асоціації вчителів Берліну – «*Pädagogische Zeitung*» («*Педагогічна газета*»). На сторінках 52-х номерів за 1913 р. із фонду книгозбірні ґрунтовно розглянуто питання розвитку шкільної освіти в Берліні, зосереджено увагу на особистості вчителя середньої школи. Матеріали часопису умовно можна розподілити за рубриками: навчання та виховання, спеціальна педагогіка, охорона здоров'я школярів, шкільна організація, політика в галузі освіти, освіта в зарубіжних країнах. Що стосується останньої рубрики, то в ній зустрічаються публікації, присвячені питанням освіти в Бельгії, Болгарії, Данії, Великій Британії, Люксембурзі, Норвегії, Швеції та Швейцарії.

На відміну від педагогічних періодичних видань Німеччини, які висвітлювали питання середньої освіти, періодичні видання Франції більшою мірою зосереджені на вищій освіті. Варто виокремити щомісячний журнал паризького Товариства вищої освіти «*Revue Internationale de l'Enseignement*» («*Міжнародний журнал освіти*»), що друкувався до 1940 р. Перший випуск із додатком «*Дослідження Товариства вищої освіти за 1878–1880 рр.*» з'явився в січні 1881 р. Користувачам пропонується 13 номерів зазначеного видання за 1912–1914 рр. Основний зміст журналу склали статті, у яких розглянуто різні аспекти історії середньої та вищої освіти різних країн, насамперед Франції, Німеччини та США.

У фондосховищі книгозбірні зберігається один примірник видання «*Revue Universitaire*» («*Університетський журнал*») за 1902 р., до якого увійшли матеріали про навчання в жіночих ліцеях і коледжах Франції та Німеччини; про розвиток середньої освіти в США, а також стаття про педагогічну взаємодію вчителів з батьками учнів.

Крім європейських видань, у фонді є кілька педагогічних журналів США. У журналі «*Teachers College Record*» («*Записки Педагогічного коледжу*») опубліковано статті, присвячені практичним проблемам початкової та середньої освіти, а також професійній підготовці вчителів. Часопис видавав Педагогічний коледж Колумбійського університету, що був першим закладом вищої освіти в США. У фонді нашої книгозбірні зберігається лише один номер зазначеного видання за 1904 р., у публікаціях якого відображено проблеми розвитку навичок читання молодших школярів. Проблема жіночої освіти та жіночих коледжів, а також систему французької освіти розглянуто на сторінках нью-йоркського часопису «*Educational Review*» («*Педагогічний журнал*») за 1906 р.

Особливе значення для педагогіки має її тісний зв'язок із психологією, без знань якої неможливий процес навчання та виховання учнів. У фонді книгозбірні зберігаються три примірники за 1908–1910 рр. одного з найвідоміших фахових видань Великої Британії – «*The British Journal of Psychology*» («*Британський журнал із психології*»). Журнал засновано в 1904 р. англійськими психологами Джеймсом Уордом і Уільямом Ріверсом. Мета видання – сприяти поширенню наукових психологічних досліджень та розвитку співпраці між представниками різних психологічних напрямів. У 1914 р. право на його видання придбало Британське психологічне товариство, яке користується ним по сьогодні.

У XIX ст. психологія збагатилася новим перспективним напрямом – експериментальною психологією. Значний вклад у її розвиток зробив французький психолог Альфред Біне, котрий створив першу у Франції лабораторію експериментальної психології, став основоположником тестології. У результаті діяльності вченого у 1905 р. було засновано Вільне товариство вивчення дитини, яке видавало «*Bulletin de la Société libre pour l'étude psychologique de l'enfant*» («*Бюлетень Вільного товариства вивчення дитини*»). Видання містило низку матеріалів (експериментальні дані, практичні рекомендації) з упровадження здобутків психологічної науки в педагогічний процес. У бібліотеці можна ознайомитися з двома номерами бюлетеня за 1905 р.

Важливою галуззю психологічної науки є педагогічна психологія. Питанням педагогічної психології та експериментальної педагогіки присвячено видання «*Zeitschrift für pädagogische*

Psychologie und experimentelle Pädagogik» («Журнал педагогічної психології та експериментальної педагогіки»), яким опікувався німецький педагог, психолог, один із засновників експериментальної педагогіки Ернст Мейман. На сторінках журналу вміщено результати досліджень психологічних особливостей розвитку дітей, їхніх естетичних уявлень, розвитку пам'яті, закономірностей швидкого запам'ятовування, а також досягнення психологів із проблем розвитку здібностей дітей.

Аналізуючи фонди зарубіжної періодики, варто звернути увагу на філософські видання, адже зв'язок педагогіки з філософією найбільш тривалий та результативний. Філософські ідеї продукували педагогічні концепції і теорії, визначали перспективу педагогічного пошуку, слугували її методологічною основою. Найпомітнішим філософським журналом у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є «*Revue philosophique*» («Огляд філософії»), засновником та редактором якого був видатний французький психолог, педагог Теодюль Арман Рібо. У виданні публікували свої праці, переважно, представники позитивістського напрямку філософської науки, є і роботи представників інших течій. Зокрема, можна ознайомитись з дослідженнями іноземних авторів: німецьких (Едуард фон Гартман, Рудольф Герман Лотце, Горвич), англійських (Джордж Генрі Льюїс, Спенсер), італійських (Мантегацца), російських (Євген Валентинович де Роберті та Микола Якович Грот).

Для всебічного наукового обґрунтування навчально-виховного процесу педагогіка використовує здобутки математики, історії, географії, літератури та інших наук. У фонді бібліотеки наявні журнали з кожної з перерахованих дисциплін, а саме: математичні – «*Journal de Mathématiques Élémentaires et Spéciales*» («Журнал початкової та спеціальної математики»), «*Zeitschrift für mathematischen und Naturwissenschaftlichen Unterricht*» («Журнал математичних та природничих наук»); історичні – «*Revue des questions historiques*» (Огляд історичних питань), географічні – «*Geographische Zeitschrift*» («Географічний журнал»), «*Le Tour du monde*» («Навколосвітня подорож»); літературознавчі – «*Philologus. Zeitschrift für das klassische Altertum*» («Філолог. Питання класичної філології»). На особливу увагу заслуговує видання «*Philologus. Zeitschrift für das klassische Altertum*», адже це один з найперших та найцінніших філологічних журналів, що мав на меті висвітлення результатів досліджень духовної культури античності та її тривалого впливу на розвиток європейської цивілізації. Часопис заснований 1848 р., виходив двічі на рік у Берліні накладом 600 примірників. Автори статей широко досліджували проблеми грецької та латинської літератури, історії релігії, філософії та лінгвістики. Варто відмітити французький друкований тижневик на тему географічних подорожей та відкриттів «*Le Tour du monde*» («Навколосвітня подорож»). Видання заснував відомий французький журналіст Едуард Чартон у 1857 р. Видавався він до 1914 р. під егідою видавничого дома La Librairie Hachette та користувався неабиякою популярністю в читачів. На сторінках тижневика детально розповідалося майже про всі важливі експедиції кінця XIX – початку XX ст., починаючи від відкриття витоків Нілу на початку 1860-х рр. і до підкорення Південного полюса в кінці 1911 р. Тексти доповнені фотографіями численних дослідницьких експедицій.

Підкреслюючи політематичність фонду, доречно зазначити і про наявні в ньому журнали для дітей та молоді. Цікавий журнал видавництва La Librairie Hachette – «*Le Journal de la jeunesse*» («Журнал для молоді»). Ілюстрований тижневик побачив світ 1880 р. І користувався значною популярністю впродовж сорока років. Матеріали журналу мали пізнавальний характер. У виданні друкувалися твори художньої літератури, доповнювали їх політична, спортивна та наукова рубрики.

У фонді зберігається і відоме дитяче американське видання «*St. Nicholas*» («Святий Миколай»), започатковане в листопаді 1873 р. Журнал нараховував лише 48 сторінок, видавався накладом 40 тис. прим. та мав чудові ілюстрації відомого гравера Уолтера Джеймса Фена. У ньому друкувалися відомі американські письменники. У 1899 р. розпочав роботу один із провідних відділів журналу – Ліга Святого Миколая, який мав девіз «Живи, щоб учитися, і навчайся, щоб жити». Щомісяця цей відділ проводив конкурси для юних читачів на найкращий вірш, історію, малюнок, фотографію, загадку. Переможці та учасники отримували почесні значки, також юним читачам надсилали подарунки. Багато маленьких переможців конкурсів часопису в подальшому досягли визнання в літературі: Вільям Фолкнер, Френсіс Скотт Фіцджеральд. Видання проіснувало до 1943 р.

Таким чином, педагогіка тісно пов'язана з психологією, філософією, історією, математикою, фізіологією та іншими науками. Зміцнюючи та вдосконалюючи ці зв'язки, педагогіка запозичує й інтерпретує відповідно до предмета свого дослідження ідеї майже всіх наук, які допомагають глибше проникати в суть виховання, розробляти його теоретичні основи. Тому універсальність зібраних у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського рідкісних періодичних зарубіжних видань XIX – початку XX ст. допоможе у здійсненні педагогічних досліджень. Ураховуючи велику наукову значущість зарубіжної періодики, пріоритетним напрямом роботи бібліотеки має стати діяльність, спрямована на поповнення та збереження цієї колекції, забезпечення вільного доступу до накопиченого ресурсу широкому загалу користувачів.

Література:

1. Бессараб, А. О. Періодичні наукові фахові видання у сфері сучасної наукової комунікації: автореф. дис.... канд. наук із. соц. комунікацій: [спец.] 27.00.04 – теорія та історія журналістики / Анастасія Олександрівна Бессараб; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2012. – 20 с. – Бібліогр.: с. 16–18.
2. Ковальчук, Г. І. Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття : дис. ... д-ра іст. наук: [спец.] 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / Галина Іванівна Ковальчук; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – 485 с. – Бібліогр.: с. 369–480.
3. Кравченко, С. І. Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог : монографія / Світлана Іванівна Кравченко; М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац.

- ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 506, [13] с. – Бібліогр.: с. 466–489.
4. Мацібора, Н. Г. Книжное наследие в ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского: пути сохранения, популяризация и использования / Н. Г. Мацібора // Вестник БАЕ. – 2013. – № 4. – С. 76–78.
 5. Мацібора, Н. Дослідження колекцій рідкісних видань з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О Сухомлинського / Н. Мацібора // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка: історія і сучасність: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 28–30 жовт. 2010 р. / відп. ред. М. М. Романюк; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка. – Львів, 2010. – С. 221–225.
 6. Муха, Л. В. Колекційні фонди Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як об'єкт національного надбання: проблема збереженості та перспективи її вирішення / Л. В. Муха // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 1. – С. 39–42.
 7. Ціборовська-Римарович, І. О. Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України: археограф. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 52–69.